PROVINCIE Noord-Holland

Monumenten Inventarisatie Project Noord-Holland

Niedorp

Gemeentebeschrijving, oktober 1993

Foto omslag:
Villa "Huize Doornstaete",
gebouwd rond 1880 in
eclectische trant aan de
Bosstraat 56 te Winkel
(foto RDMZ).

Inhoud

Verantwoording *5*

1. **Inleiding** *7*

2. **Bodemgesteldheid** *9*
2.1 Bodem *9*
2.2 Afwatering *9*

3. **Grondgebruik** *11*

4. **Infrastructuur** *13*
4.1 Landwegen *13*
4.2 Wateren *13*
4.3 Dijken en kaden *13*
4.4 Spoorwegen *14*

5. **Nederzettingsstructuur** *15*
5.1 Algemeen *15*
5.2 Functieveranderingen tussen 1850 en 1940 *15*
5.3 Structuur van de dorpen en buurtschappen in hoofdlijnen tussen 1850 en 1940, alsmede latere ontwikkelingen *15*
5.4 Verspreide bebouwing *16*

6. **Stedebouwkundige typologie** *17*

7. **Verantwoording inventarisatie** *19*

Overzicht bevolkingsontwikkeling *21*

Geraadpleegde werken *23*

Herkomst afbeeldingen *25*

Afbeeldingen *27*

Register *41*

Colofon *43*

Verantwoording

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is ontwikkeld op initiatief van de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur om geheel Nederland te inventariseren op het gebied van architectuur en stedebouw uit de periode 1850-1940. Het project wordt, in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, uitgevoerd door de provincies en de vier grote steden.

De doelstellingen van het MIP zijn:
- het verkrijgen van een landelijk overzicht van jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19de eeuw – Tweede Wereldoorlog;
- het bevorderen van kennis en waardering voor historische stads- en dorpsgezichten en monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode midden 19de eeuw – Tweede Wereldoorlog;
- basisgegevens aan te leveren voor wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch en/of industrieel-archeologisch terrein;
- bouwstenen aandragen voor te ontwikkelen beleid van de drie bestuurslagen ten aanzien van ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg en als basis voor planologische en stedebouwkundige afwegingen;
- selectie- en registratie-activiteiten van de drie bestuurslagen ten aanzien van objecten, ensembles, structuren en gezichten mogelijk te maken.

Voor de uitvoering van de werkzaamheden zijn de provincies in regio's onderverdeeld. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt het werk per gemeente verricht. Hiertoe wordt de gemeentelijke indeling van 14 maart 1988 (start MIP Noord-Holland) gehanteerd. Grenswijzigingen van later datum worden bij de betreffende gemeenten vermeld.

Van elk inventarisatiegebied en van elke gemeente wordt een beschrijving gemaakt waarin geografische, sociaal-economische en stedebouwkundige ontwikkelingen binnen het betreffende gebied c.q. gemeente worden geschetst, toegespitst op de periode 1850-1940. Voorts worden waardevolle gebouwen en ruimtelijke structuren uit de betreffende periode in beeld gebracht.

De nu volgende gemeentebeschrijving richt zich op de gemeente Niedorp. Voor geografische, sociaal-economische en cultuurhistorische ontwikkelingen in groter verband kan de MIP-regiobeschrijving West-Friesland worden geraadpleegd.
De gemeentebeschrijving is tot stand gekomen op basis van vergelijking van kaartbeelden uit circa 1850, 1900 en 1940, literatuuronderzoek en inventarisatie in het veld.

De gemeentebeschrijving volgt in de eerste vijf hoofdstukken het model voor een regiobeschrijving van drs. L. Prins, Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1988. Hieraan zijn een stedebouwkundige typologie en een verantwoording van de inventarisatie toegevoegd.

De MIP-werkzaamheden betreffende de gemeente Niedorp zijn als eerste in de provincie Noord-Holland uitgevoerd door drs. E. van der Kleij, als projectmedewerker MIP verbonden aan de provincie Noord-Holland.
De werkzaamheden bestonden uit een vooronderzoek, het maken van de gemeentebeschrijving en het fotograferen en beschrijven van de geïnventariseerde objecten. Het vooronderzoek en het fotograferen en beschrijven van de objecten had plaats in de eerste drie maanden van 1988.

De gemeentebeschrijving dateert in aanzet ook uit deze periode, maar werd in maart 1992 en oktober 1993 globaal herzien. Aanvullende werkzaamheden werden verricht door E. van Amersfoort, projectmedewerker MIP.

Haarlem, oktober 1993.

I. Inleiding

De gemeente Niedorp ligt in het noorden van de provincie Noord-Holland, ten dele ten zuiden en ten dele ten noorden van de Westfriese Omringdijk. De gemeente Niedorp (omvang circa 40 km²) bevat de dorpen Lutjewinkel, Winkel, Nieuwe Niedorp, Oude Niedorp, 't Veld en Zijdewind, alsmede de buurtschappen De Strook, De Weere, Wateringskant, Terdiek, De Leijen, Verlaat, De Weel, De Kampen, Blokhuizen, Moerbeek en Langereis.

De gemeente Niedorp wordt begrensd door de gemeente Barsingerhorn (noord), Wieringermeer (noord-oost), Opmeer (zuid-oost), Heerhugowaard (zuid) en Harenkarspel (west).

De gemeente Niedorp is ontstaan uit samenvoeging van de gemeente Winkel, Nieuwe Niedorp en Oude Niedorp, bij de gemeentelijke herindeling van 1 augustus 1970. Het grondoppervlak werd daarbij niet gewijzigd. Per 1 januari 1990 werd de gemeente Niedorp vergroot met delen van de gemeente Barsingerhorn.
De gemeente Niedorp behoort tot het MIP-inventarisatiegebied (MIP-regio) West-Friesland. Dit inventarisatiegebied omvat voorts de gemeenten: Barsingerhorn, Opmeer, Noorder-Koggenland, Medemblik, Schagen, Wervershoof, Andijk, Stedebroec, Enkhuizen, Venhuizen, Drechterland, Hoorn, Wognum, Wester-Koggenland, Obdam, Heerhugowaard, Sint Pancras, Langedijk, Warmenhuizen, Harenkarspel en Sint Maarten. De gemeente-indeling die bij het MIP wordt aangehouden is die van 14 maart 1988, de datum waarop het MIP in Noord-Holland van start ging.

2. Bodemgesteldheid

2.1 Bodem

Vanaf de laatste millennia voor het begin van de jaartelling vormde zich veen in het getijdegebied achter de kustlijn die zich tot ver in de huidige Waddenzee uitstrekte. Er heerste toen een vochtig en koel klimaat dat voor de vorming van veen gunstige voorwaarden schiep.
In West-Friesland werd de prehistorische veenvorming door zee-doorbraken verstoord. In een nieuw getijdegebied ontstonden kwelders met twee grote zeegeulen en talloze kreken waarin de zee zand afzette. Op de kwelders werd klei afgezet waarop zich na verloop van tijd opnieuw veen vormde. Door inklinking van dit veen kwamen de met zand gevulde geulen en kreken later als ruggen in het veenlandschap te liggen. Deze harde en droge kreekruggen, in de Prehistorie reeds tijdelijk bewoond, vormden vanaf de negende de basis voor het ontstaan van veel permanente nederzettingen (streekdorpen) van waaruit het aangrenzende veengebied werd ontgonnen.

2.2 Afwatering

Het veengebied ter plekke van de huidige gemeente Niedorp werd rond 1000 ontgonnen. Het ontgonnen gebied werd tot in de 15de eeuw op natuurlijke wijze drooggehouden. Sloten tussen de percelen namen het overtollige water op en loosden dit bij gunstig tij rechtstreeks op het zeewater. Inklinken van de bodem noopte echter tot kunstmatige bemaling welke in de diverse, qua terreinhoogte verschillende polders, tot in het laatste kwart van de 19de eeuw uitsluitend met watermolens geschiedde. In laatstgenoemde periode werd bij de twee uitwaterings-kanalen langs de Westfriese dijk de pompfunctie gedeeltelijk, dan wel geheel door stoomgemalen overgenomen. Het betrof hier in 1876 gebouwde stoomgemaal van de Niedorperkogge te Lutjewinkel en het in 1894 gebouwde stoomgemaal van het Geestmerambacht te Aartswoud. Het gemaal te Lutjewinkel combineerde de bemalingsfunctie tot 1910 met die van vier strijkmolens. In dat jaar werd de functie van deze molens overgenomen door het thans, qua gebouw en machinistenwoning nog bestaande, maar sinds 1959 niet meer in functie zijnde dieselgemaal aan de huidige Mientweg 31. De vier strijkmolens verdwenen in 1910. Het stoomgemaal na 1959. In 1959 werd de functie van het stoom- en het dieselgemaal te Lutjewinkel en dat van het stoomgemaal te Aartswoud overgenomen door het dieselgemaal "De Waakzaamheid" in het kanaal Alkmaar-(Omval)-Kolhorn op de Braaksluis. Het stoomgemaal te Aartswoud verdween in 1970.

Aan de Oosterweg te Nieuwe Niedorp is een wind-watermolen bewaard gebleven. Het is de in 1854 gebouwde "Westermolen". Deze binnenkruier met vijzel is tot op heden in gebruik bij de polderbemaling. Vanaf 1951/52 wordt de bemalingsfunctie gecombineerd met een elektrisch watergemaal.

Het verschil in terreinhoogte komt onder andere tot uiting in Nieuwe Niedorp, alwaar de rechter of even zijde hoger ligt dan de linker of oneven zijde. Dit valt te verklaren uit de situering van het lintdorp op de rand van een getij-inversierug en ingeklonken gronden.

3. Grondgebruik

Het grondgebied wordt vrijwel uitsluitend voor agrarische doeleinden gebruikt.

Door inklinking van de bodem en de daarmee gepaard gaande problemen met de waterlozing werden de boeren van 1600 af meer en meer gedwongen hun akkers op te geven en over te gaan op veeteelt. Omstreeks 1850 werd het grootste deel van het gebied te zuiden van de Westfriese Omringdijk gebruikt als wei- en hooiland. Daarnaast heeft het gebied een groente- en fruitcultuur gekend waarvan het tussen 1896 en 1951 in gebruik geweest zijnde Winkeler-veiling gebouw thans nog getuigenis aflegt.
De omstreeks 1844 ingedijkte Groetpolder was bestemd voor akkerbouw. Hier bloeide tussen 1856 en 1880 de meekrap-cultuur. Een tot boerderij verbouwde meekrap-droogtoren aan de Groetpolderweg is het enige wat thans nog aan deze periode herinnert.

In het gebied kwamen in 1850 in het algemeen een drietal typen van verkaveling voor. In het zuidoosten een van de Langereis uitgaande verkaveling met opstrekkende structuur in noordwestelijke richting. Boven de lijn Verlaat - Winkel kwam hiernaast een meer kampachtige structuur voor. De percelen waren hier min of meer vierkant en lagen ongeordend ten opzichte van elkaar. De ontginning van deze gebieden is mogelijk uitgegaan van het riviertje De Weere. De kampachtige structuur had hoogswaarschijnlijk te maken met de ongelijke hoogte van de bodem. De geomorfologische kaart van dit gebied toont hier zeeklei, zee-erosiegeulen en getijde-inversieruggen naast elkaar. De Groetpolder kreeg na de indijking in 1844 een regelmatige blokvormige verkaveling die vrijwel haaks is op de Westfriese dijk. Het drietal typen verkaveling besloeg elk ongeveer één derde van het gemeente-oppervlak.

In de periode 1850-1940 zijn er wat betreft het grondgebruik geen grote veranderingen waar te nemen. Zeer ingrijpend voor de inrichting van het landschap is de ruilverkaveling geweest. Hiertoe ging men aan het eind van de jaren vijftig over en kwam hiermee in 1976 gereed. Na de ruilverkaveling bleef weinig van de oude kavelstructuur bewaard. Alleen de richting van de kavels, uitgaande van de Langereis en van de Weere, is nog te herkennen, alsook de scheiding daartussen: de lijn Verlaat - Winkel. Sloten zijn gedempt, nieuwe gegraven en het gebied wordt doorkruist door aan elkaar evenwijdig lopende rechte wegen. Slechts de verkaveling van de Weerepolder is nog intact gebleven en vertoont het oude patroon van de opstrekkende verkaveling met in het zuiden nog een fragment van een kamp-structuur. De kavelstructuur van de Groetpolder is in zoverre gewijzigd dat de kavels op veel plaatsen zijn vergroot. De haaks op de Westfriese dijk geplaatste kavelrichting blijft echter duidelijk herkenbaar.

Het landschapsbeeld is door de herverkaveling in 1976 en het verdwijnen van de iepensingels langs de landwegen relatief sterk gewijzigd. Het is een open landschap, waarvan de schaal wordt bepaald door de nederzettingen, de vaak door hoge bomen omzoomde boerderijen en de dijken. Wel hebben de provinciale wegen tussen Verlaat en Schagen en tussen Verlaat en Wieringen een schaalvergrotende en tevens scheidende werking met zich meegebracht. Met name de viaducten in de laatstgenoemde weg (jaren 1970) zijn hierin beeldbepalend.

4. Infrastructuur

4.1 Landwegen

De landwegen die het gebied omstreeks 1865 doorsneden liepen ten dele over de oude getijde-inversieruggen en verbonden de nederzettingen. Daarbij hadden de wegen een regionale functie door de verbinding met Alkmaar en Schagen. Het patroon van het oude wegennet viel samen met de meergenoemde, hoger gelegen, getij-inversieruggen; met dijken langs waterlopen paste en binnen de verkavelingsstructuur.
In 1865 bestond er tussen de dorpen en grotere buurtschappen een net van verharde wegen. Daarnaast waren er onverharde en zandwegen. De verharding van de genoemde delen van het wegennet was van circa 1850 af tot stand gekomen. Tot de aanleg van de provinciale wegen vanaf 1930 bleef het wegennet over het algemeen het patroon van de verkaveling volgen. De provinciale wegen werden gedeeltijk in dit patroon gepast – door verbreding van bestaande kaden – maar steeds om de nederzetting heen geleid. Deze wijzigingen hebben de ruimtelijke ontwikkelingen van de nederzettingen niet sterk beïnvloed.

4.2 Wateren

Het waternet, bestaande uit riviertjes en kanalen, heeft van oudsher een belangrijke rol gespeeld voor de afwatering en de scheepvaart. De belangrijkste vaarten rond 1850 waren: De Langereis, die tevens de zuid-oostelijke grens van de beide Niedorpen en Winkel vormde; de Westerlangerreis, tevens de zuidwestelijke grens van Oude Niedorp; de vaart russen Verlaat, Nieuwe Niedorp en Winkel; de Mientsloot in Lutjewinkel, welke via de Nieuwe Sloot in verbinding stond met de ten zuiden van Nieuwe Niedorp gelegen Rijd (in de vaart Verlaat, Nieuwe Niedorp, Winkel) en via de Kromme Gouw met Kolhorn.

Wat betreft de patroonkenmerken van het waternet rond 1850 kan worden gezegd dat deze ten dele werden bepaald door de structuur van de bodem. Zo ontstond een riviertje als de ten noorden van Lutjewinkel gelegen Weere uit een getijde-erosiegeul. Voorts hing dit patroon samen met de verkaveling. De waterverbinding liepen met de verkaveling mee of stonden hier haaks op.

Na het gereedkomen van het kanaal Alkmaar-(Omval)-Kolhorn in 1942, verloren de eerder genoemde waterwegen hun functie van vaarweg. Ook de sluis bij 't Verlaat, waarlangs voor 1942 het scheepvaartverkeer van en naar Alkmaar moest passeren, werd overbodig. De gevolgen hiervan, in de vorm van dempingen, werden echter met name zichtbaar vanaf de late jaren vijftig, toen de ruilverkaveling in het gebied op gang kwam.

4.3 Dijken en kaden

Het oude land van de gemeente Niedorp wordt al vanaf de middeleeuwen – met uitzondering van de noord-west zijde – door dijken omgeven. Dit gebeurt respectievelijk van noord-oost naar zuid-west door middeleeuwse Westfriese dijk, de dijk langs Langereis en Westerlangereis en de dijk langs de voormalige Heerhugowaard. De Westfriese dijk verloor bij de indijking van de Groetpolder (1844) de primaire waterkerende functie. Deze functie werd in dat jaar overgenomen door de dijk langs het Groetkanaal. De overige dijken hebben een waterkerende functie behouden, zij het dat de zuid-westelijke dijken na de drooglegging van de Heerhugowaard (1629) deze functie nog slechts ten opzichte van naastgelegen vaarten vervullen. Dan zijn er nog de kleinere dijken en kaden welke al in de middeleeuwen op de getij-inversieruggen werden

gebouwd en waarop de nederzettingen verschenen. Daarnaast waren er in de buitengebieden meerdere dijkjes en kleine kaden welke voor een groot deel bij de ruilverkaveling vanaf de late jaren vijftig verdwenen. Afgezien van laatstgenoemde groep toont de situatie van 1850 en 1940 op het punt van dijken en kaden geen grote verschillen.

4.4 Spoorwegen

In 1898 werd de stoomtramlijn Schagen-Wognum in gebruik genomen. De lijn heeft 32 jaar passagiers en vracht vervoerd en werd in 1930 opgeheven.
Het spoor kwam via de Hoogsloot (Weerepolder) de noord-westelijke grens van de voormalige gemeente Winkel binnen en liep vervolgens vanuit De Weere tot aan de Winkelerweg (de huidige Dorpsstraat) van de voormalige gemeente Winkel, op enige tientallen meters landinwaarts parallel aan de Lutjewinkelerweg, om vervolgens met een flauwe bocht zuidwaarts Nieuwe Niedorp te bereiken. Daar kruiste het tracé de Dorpsstraat en liep vervolgens in het land parallel aan de Oosterweg, om de gemeente bij het oversteken van de Langereis weer te verlaten. Het tracé volgde grotendeels de kavelstructuur en week hier alleen tussen Winkel en Nieuwe Niedorp vanaf. Op het punt waar het spoor de Weere en de Langereis kruiste zijn thans nog bruggehoofden te zien.
Bruggehoofd over de Weere.

Het spoor heeft geen grote invloed gehad op de ruimtelijke ontwikkeling van de nederzettingen. Wel zijn de zuivelfabriek te Lutjewinkel en de voormalige groente- en fruitveiling te Winkel langs de oude stoomtram te vinden. Binnen het grondgebied van de gemeente Niedorp was geen sprake van stationsgebouwen.

5. Nederzettingsstructuur

5.1 Algemeen

De zes dorpen en tien gehuchten die behoren tot de gemeente Niedorp zijn voor het grootste deel gesitueerd op getij-inversieruggen (kreekruggen). Het zijn in oorsprong merendeels rond 1000 ontstane veenontginningsnederzettingen met een lineaire structuur. Voorts bevindt zich in het gehele gebied verspreide bebouwing. Winkel, Nieuwe Niedorp en Oude Niedorp ontvingen in 1415 het stederecht. In 1850 was de lineaire structuur in alle kernen nog aanwezig. Na 1850 zou hieraan door uitgroei aan dwarswegen bij een aantal kernen verandering in optreden. Hierdoor ontstond soms een kruisvorm, zoals bij Lutjewinkel.

5.2 Functieverandering tussen 1850 en 1940

Lutjewinkel maakte van 1916 af een groei door die samenhing met de bouw van de zuivelfabriek aldaar.
Winkel kende in de periode 1850-1940 geen bijzondere functie-veranderingen. De groente- en fruitveiling welke hier tussen 1896 en 1951 was gevestigd komt eerder voort uit de functie van agrarisch dorp. Wel heeft Winkel een rol gespeeld in de transportbranche, zowel in het vervoer van groente en fruit als in dat van personen. In verband met het laatstgenoemde kan de busonderneming Keetman en Schoorl worden genoemd welke tussen 1921 en 1933 lijndiensten in de regio onderhield. De busonderneming drukte door de bedrijvigheid bij de thans nog bestaande garage Keetman jarenlang een stempel op het dorpsleven.
Nieuwe Niedorp kreeg rond 1908 een kleine betonfabriek. Hier werden kleine betonnen objecten gemaakt.
In de *overige dorpen* en in de gehuchten traden in de periode 1850-1940 geen bijzondere veranderingen op.

5.3 Structuur van de dorpen en buurtschappen in hoofdlijnen tussen 1850-1940, alsmede latere ontwikkelingen.

Kenmerkend voor de ruimtelijke structuur van Lutjewinkel is de kruisvorm van de plattegrond. De tweezijdige lintbebouwing bestaat uit en samenspel van agrarische en industriële bebouwing en qua vormgeving eenvoudige, vrijstaande en soms aaneengesloten arbeiderswoningen.
De industriële- en woonbebouwing dateert voornamelijk van na 1900. Na 1940 bouwt men aan de noord-westzijde van het dorp een nieuwe woonwijk.
Kenmerkend voor de ruimtelijke structuur van *Winkel* is de min of meer oostwest lopende Dorpsstraat (voorheen Winkelerweg) met vaart (gedempt ca. 1970), uitgaande van de Westfriese dijk. Nabij dit punt bevindt zich de Nederlands hervormde dorpskerk uit 1843. Ter hoogte van het voormalige raadhuis staat haaks op de Dorpsstraat de verbindingsweg met Lutjewinkel, hier Bosstraat geheten. De tweezijdige lintbebouwing langs de Dorpsstraat bestaat uit een samenspel van agrarische en andere bedijfsmatige bebouwing, alsmede en qua vormgeving gevarieerde vrijstaande en aaneengesloten woonbebouwing. Laatstgenoemde groep dateert voor een groot deel van na 1910. Voor 1940 kenmerkte de Bosstraat zich door voornamelijk eenzijdige lintbebouwing aan de noordzijde. De zuidzijde werd vooral na 1940 bebouwd. Aan de noordzijde van de Bosstraat staan thans nog enkele voorname gebouwen uit de tweede helft van de 19de eeuw: een voormalig postkantoor, een voormalig weeshuis en de villa "Huize Doornstaete". Na 1940 ontstond woningbouw aan de zuidzijde van de Bosstraat en ten oosten van de Dorpsstraat.

Kenmerkend voor de ruimtelijke structuur van *Nieuwe Niedorp* is de min of meer oost-west lopende Dorpsstraat met vaart. Hierlangs bevindt zich tweezijdige lintbebouwing, bestaande uit agrarische, andere bedrijfsmatige bebouwing en een een qua vormgeving gevarieerde, vrijstaande en aaneengesloten woonbebouwing. De agrarische en voornamere woonbebouwing dateert voornamelijk van voor 1900. De overige woningbouw van na 1900.
Kenmerkend voor de ruimtelijke structuur van *Oude Niedorp* is de licht gebogen, min of meer oost-west lopende Dorpsstraat. Hierlangs staat een tweezijdige lintbebouwing bestaande uit voornamelijk agrarische en qua vormgeving gevarieerde vrijstaande woonbebouwing. Bij de T-kruising met de Zuiderweg concentreert zich de wat voornamere bebouwing. Vóór 1940 bevond zich hier het gemeentehuis met naastgelegen café. Van de beide laat 19de eeuwse gebouwen is thans alleen het café bewaard.
De ruimtelijke structuur van *'t Veld* kenmerkt zich door tweezijdige lintbebouwing langs de noordoost-zuidwest lopende dorpsstraat (Rijdersstraat). De bebouwing bestaat uit een combinatie van agrarische en voornamelijke eenvoudige woonbebouwing. De woonbebouwing dateert grotendeels van na 1900. Opvallende objecten in 't Veld zijn de R.K. kerk uit 1854 en 1863 en de openbare lagere school, beide aan de Rijdersstraat. Na 1940 ontstond woningbouw achter de noordzijde van de Rijdersstraat.
Kenmerkend voor de ruimtelijke structuur van *Zijdewind* is de min of meer noord-zuid lopende dorpsstraat (Havenstraat) met tweezijdige lintbebouwing, voornamelijk agrarische en qua vormgeving gevarieerde woonbebouwing.
De ruimtelijke structuur van de buurtschappen kenmerkt zich over het algemeen door één, dan wel tweezijdige fragmentarische lintbebouwing met voornamelijk agrarische bebouwing. De structuur van Verlaat is min of meer komvormig om de voormalige schutsluis.

5.4 Verspreide bebouwing

De verspreide bebouwing is over de gehele gemeente in de vorm van incidentele, dan wel in kleine groepjes bij elkaar geplaatste agrarische bedrijven en arbeiderswoningen. De bebouwing van de Groetpolder maakt hierop een uitzondering. Hier bevindt de agrarische bebouwing zich voornamelijk in de vorm van gespreide eenzijdige lintbebouwing aan de oostzijde van de Groetpolderweg. Deze verspreide bebouwing heeft in de periode incidentele wijzigingen ondergaan. Naast de meergenoemde "Clara's hoeve" (voormalige meekrap-droogtoren), kan hier de voormalige modelboerderij "Casualita", worden genoemd welke in de late jaren veertig ten dele werd afgebroken.

6. Stedebouwkundige typologie

In Niedorp zijn er geen planmatige stedebouwkundige ontwikkelingen uit de periode 1850-1940. De ontwikkelingen in en vanuit de diverse kernen zijn lineair. Er vond verdichting en uitgroei plaats van de tweezijdige lintbebouwing langs de locale weggen. Dit proces minifesteerde zich voornamelijk na 1900, wanneer vooral woonhuizen tussen de bestaande agrarische bebouwing werden opgetrokken. In de diverse kernen gebeurde het volgende:

Lutjewinkel	:	verdichting van de tweezijdige lint bebouwing langs de lokale wegen
Winkel	:	verdichting van de tweezijdige lintbebouwing langs de Dorpsstraat, uitgroei van de zuidelijke lintbebouwing langs de Bosstraat
Nieuwe Niedorp	:	verdichting langs de Dorpsstraat, uitgroei langs de weg naar Winkel
Oude Niedorp	:	verdichting langs de Dorpsstraat
Zijdewind	:	verdichting langs de Dorpsstraat
't Veld	:	verdichting langs de Rijdersstraat

Na 1945 werden Lutjewinkel, Winkel en Nieuwe Niedorp met woonwijken uitgebreid. Dit gebeurde steeds wijksgewijs in het polderland achter de lintbebouwing. De bebouwing in deze wijken bestaat over het algemeen uit eengezinswoningen.

7. Verantwoording inventarisatie

Uit de periode 1850-1940 zijn bijzondere objecten als kerken (voormalige) raadhuizen, scholen en openbare gebouwen over het algemeen geïnventariseerd. Het betreft meestal bouwwerken die zich door de situering op markante punten en het meer stedelijk karakter van de architectuur, onderscheiden van de overige bebouwing.

Woonhuizen van architectonische, architectuurhistorische en lokaal-historische waarde zijn steeds geïnventariseerd. Veel voorkomende typen van woonhuizen en winkelpanden zonder bijzondere waarde worden door een representatief voorbeeld vertegenwoordigd. Hierbij is geselecteerd naar plattegrond, kapvorm en bouwmateriaal.

Plattegrond	:	haaks/parallel op de openbare weg; symmetrisch/asymmetrisch.
Kapvorm	:	zadeldak/mansardekap.
Bouwmateriaal	:	grijze en roze kalkzandsteen.

De gemeente Niedorp kent vele voorbeelden van de voor Noord-Holland karakteristieke stolpboerderij. Deze bevinden zich zowel binnen de dorpen en buurtschappen als onder de verspreide bebouwing. Hiervan zijn de meest gave voorbeelden geïnventariseerd.

Naast de stolpboerderijen komen agrarische bedrijven voor bestaande uit een voorhuis waaraan tegen de achterzijde een hogere schuur staat (kop-romptype). De noklijnen zijn veelal haaks op de wegrichting.

Op het gebied van waterhuishouding heeft de gemeente wind-watermolens, stoom- en dieselgemalen gekend. Thans zijn in de polder voornamelijk elektrische gemalen in bedrijf. Geïnventariseerd werd een representant van een groep vergelijkbare elektrische gemalen uit de jaren 1930.

De gemeente kent een tweetal transformatorenstations die omstreeks 1919 werden ontworpen door de architect J.B. van Lochem. In Nieuwe Niedorp staat een derde transformatorstation waarin invloeden van de Amsterdamse School zijn te herkennen.

Voorts zijn er op de Westfriese Omringdijk nog enkele vierkante rode dijkpaaltjes te vinden die daar vóór 1920 werden geplaatst.

Overzicht bevolkingsontwikkeling

Tabel 1

Aantal inwoners van de voormalige gemeente Oude Niedorp tussen 1850 en 1940 per tien jaar.

jaar	aantal	mannen	vrouwen
1851	755		
1860	872		
1870	1.129		
1880	1.184		
1890	1.163	597	566
1900	1.131	593	538
1910	1.135	579	556
1920	1.244	639	605
1930	1.346	724	622
1940	1.455	waarvan 766	

Tabel 2

Aantal inwoners van de voormalige gemeente Nieuwe Niedorp tussen 1850 en 1940 per tien jaar.

jaar	aantal	mannen	vrouwen
1851	973		
1860	1.221		
1870	1.436		
1880	1.584		
1890	1.564	787	777
1900	1.527	800	727
1910	1.545	817	728
1920	1.717	856	861
1930	1.711	880	831
1940	1.784	waarvan 959	

Tabel 3

Aantal inwoners van de voormalige gemeente Winkel tussen 1850 en 1940 per tien jaar.

jaar	aantal	mannen	vrouwen
1851	1.238		
1860	1.380		
1870	1.622		
1880	1.777		
1890	1.878	944	934
1900	1.669	838	831
1910	1.570	807	763
1920	1.642	831	811
1930	1.797	948	849
1940	1.907	waarvan 1.024	

Bron: Databank Universiteit van Amsterdam, vakgroep sociale geografie, 1988
Bron: Jaarboek van de provincie Noord-Holland 118e jaargang 1988.

Geraadpleegde werken

De Bodem van Noord-Holland, uitgave van de Stichting voor bodemkartering, Wageningen 1974.

Brugman, J.J., *De Braakpolder in de voormalige gemeente Winkel*, Anna Paulowna 1984.

Bügel, Dubbeling, Partners, *Gemeente Niedorp, beleidsprogramma dorpsvernieuwing*, Groningen/Leeuwarden 1986.

Geomorfologische kaart van Nederland; schaal 1:50,000. Uitgave van de Stichting voor Bodemkartering, Wageningen/Rijks Geologische Dienst, Haarlem 1977.

Kleij, E. van der, *Architectuur en stedebouw in Noord-Holland 1850-1940*, Zwolle/Zeist 1993.

Kuyper, J., *Gemeente Atlas van de provincie Noord-Holland*, Groningen 1984.

Smit, J., Fijnheer, H., *Winkel en Lutjewinkel*. Het heden en verleden in foto's en verhalen, Schagen 1981.

Steegh, A., *Monumentenatlas van Nederland*. 1100 Historische Nederzettingen in kaart, Zutphen 1985.

Waiboer, A. J., e.a., *Honderd jaar Waard en Groet 1844-1944*, Winkel 1946.

Wit, A., *Historie van de Niedorpen en Winkel*, Wieringerwaard 1982.

Herkomst afbeeldingen

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland: ingetekend op topografische kaart Noord-Holland 1:50.000.

2. Gemeente Winkel in 1865: Kuyper, J., Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland 1869.

3. Gemeente Nieuwe Niedorp in 1865: Kuyper, J., Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland 1869.

4. Gemeente Oude Niedorp in 1865; Kuyper, J., Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland 1869.

5. Gemeenten Winkel en Nieuwe Niedorp rond 1900: Historische Atlas Noord-Holland, Den Ilp 1989. Verzamelde kaartbeelden van de Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000. Kaart 228, verkend in 1877, gedeeltelijk herzien in 1899 en 1907. Kaart 229, verkend in 1877, gedeeltelijk herzien tot 1907.

6. Gemeente Oude Niedorp rond 1900, Kaart 245, verkend in 1877, gedeeltelijk herzien in 1895 en 1907.

7. Gemeente Niedorp rond 1988; Topografische kaart van Noord-Holland 1:50.000.

8. Bodemvorming en ligging nederzettingen in West-Friesland: De Bodem van Noord-Holland, p.86.

9. Infrastructuur: ingetekend door auteur op basis afbeelding 7.

10. Stedebouwkundige typologie Lutjewinkel, Winkel: ingetekend door auteur op basis afb. 7.

11. Stedebouwkundige typologie Nieuwe Niedorp en Oude Niedorp: ingetekend door auteur op basis afb. 7.

12. Stedebouwkundige typologie Zijdewind: ingetekend door auteur op basis afb. 7.

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland

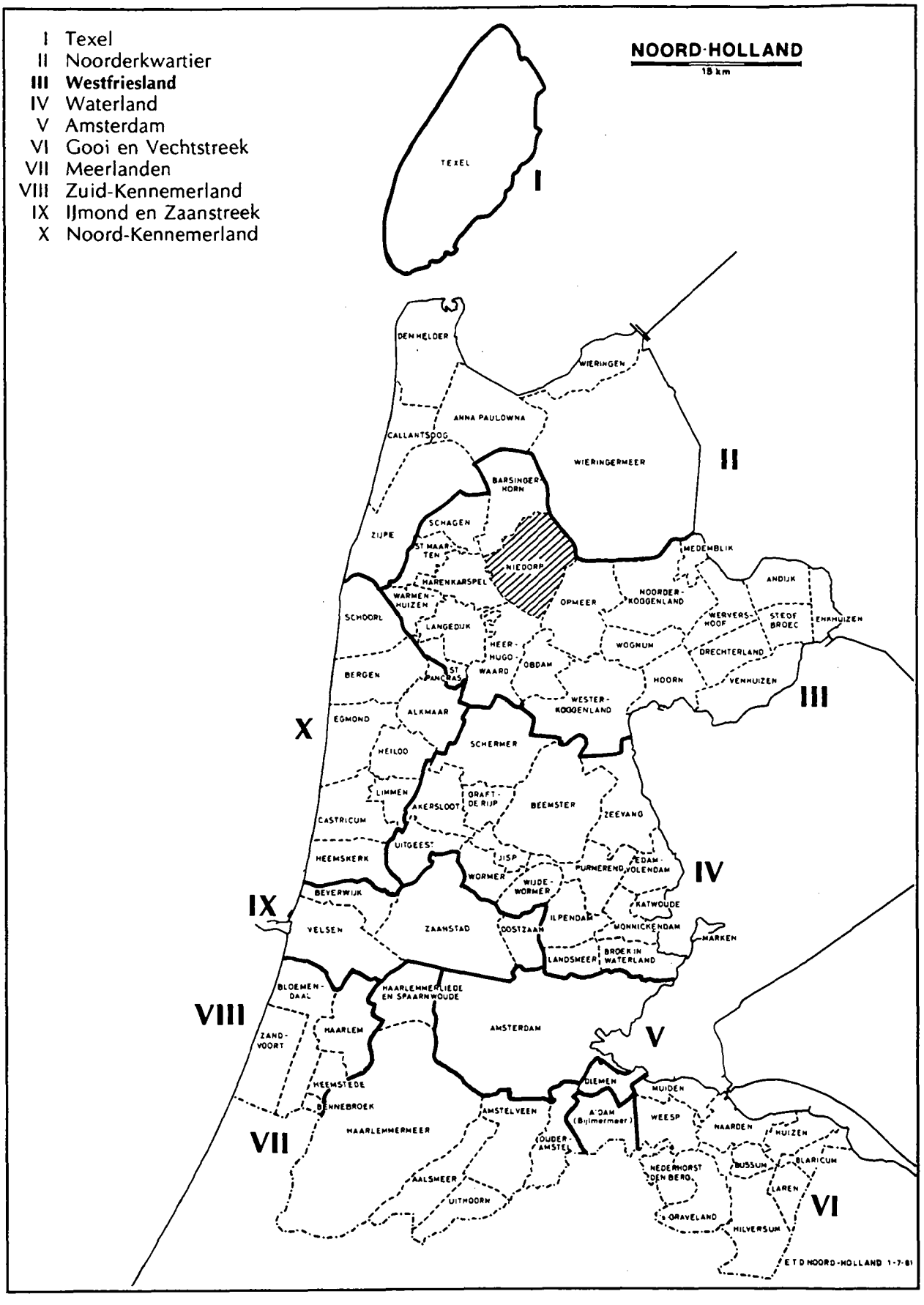

2. Gemeente Winkel in 1865

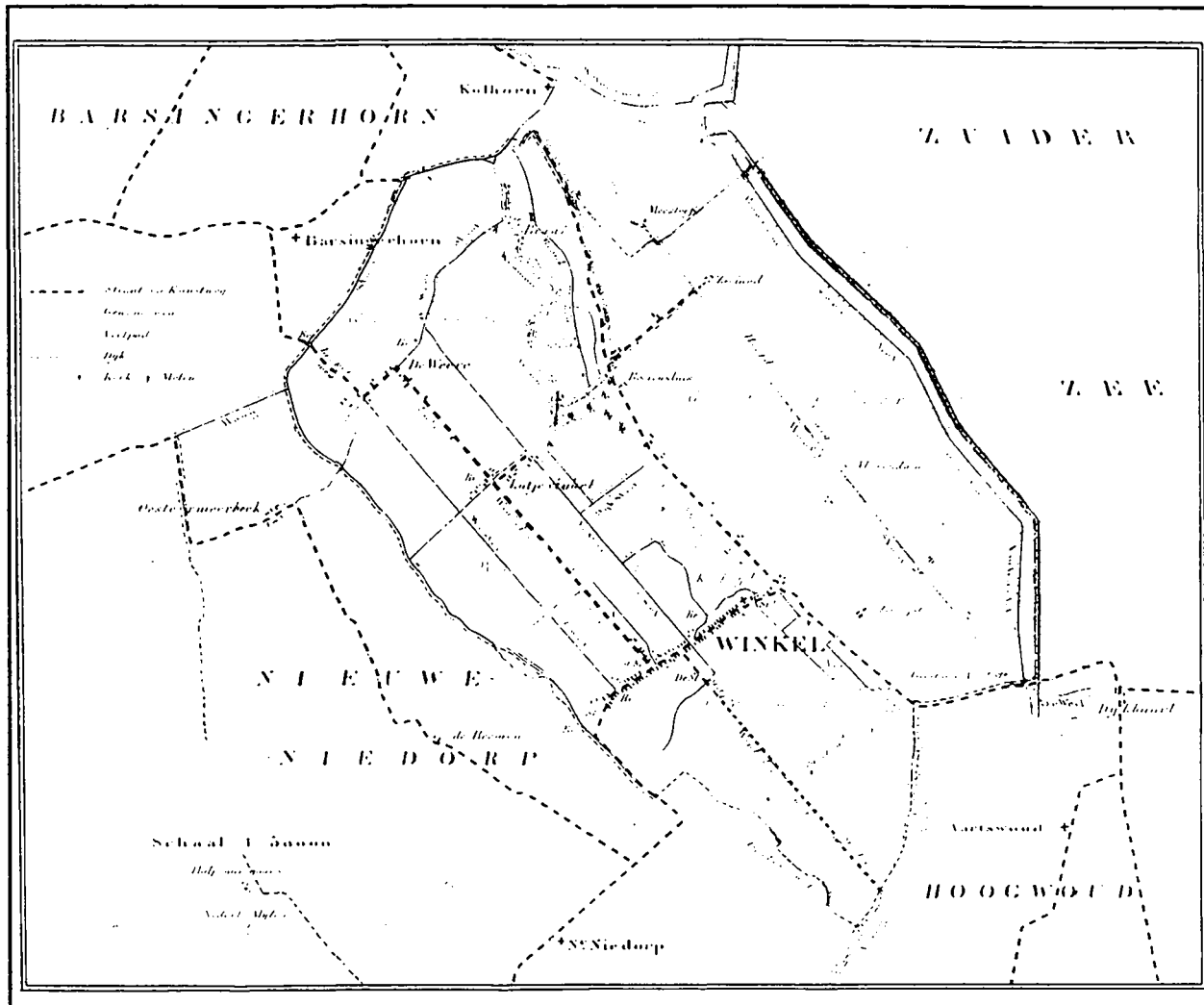

3. Gemeente Nieuwe Niedorp in 1865

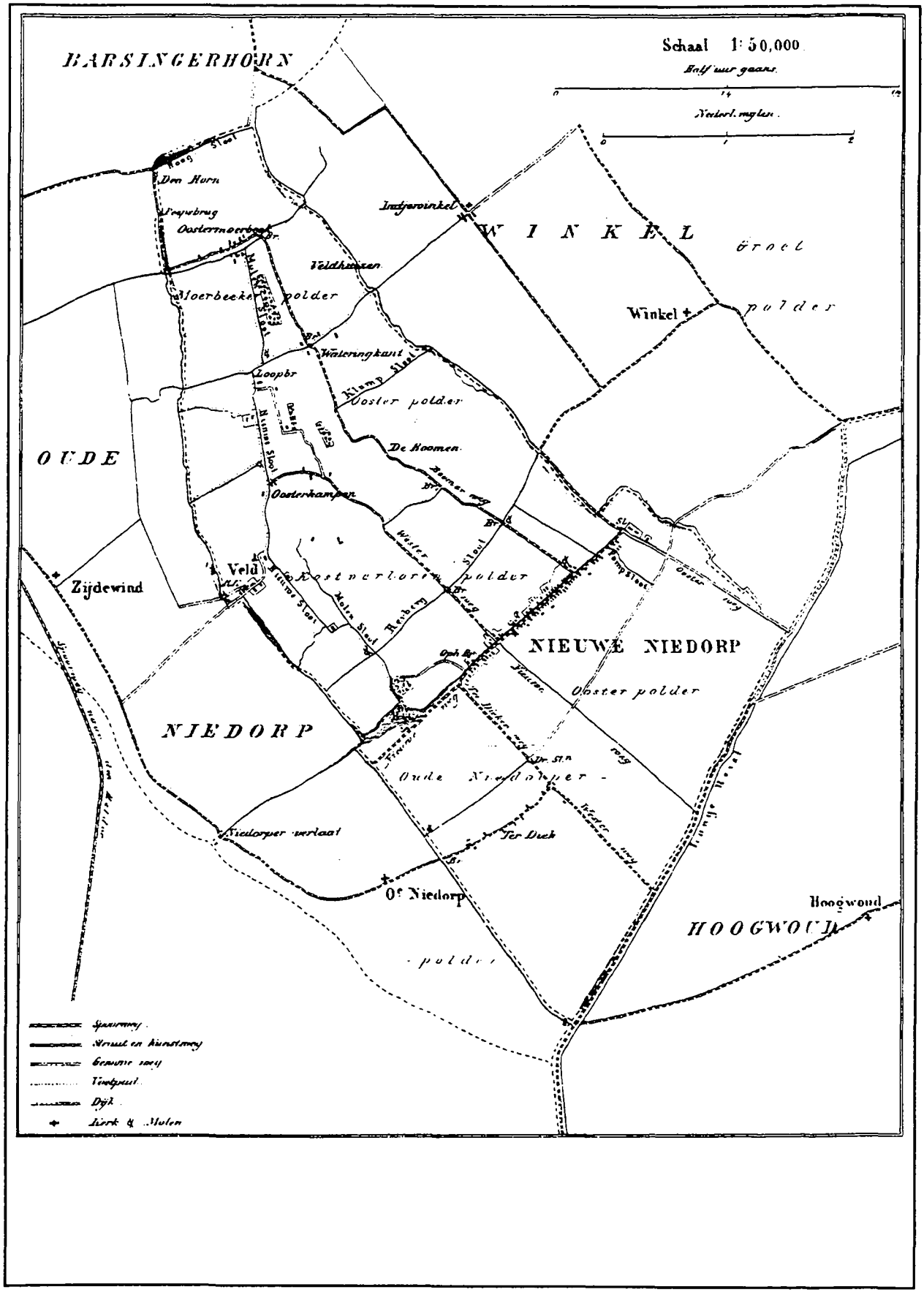

4. Gemeente Oude Niedorp in 1865

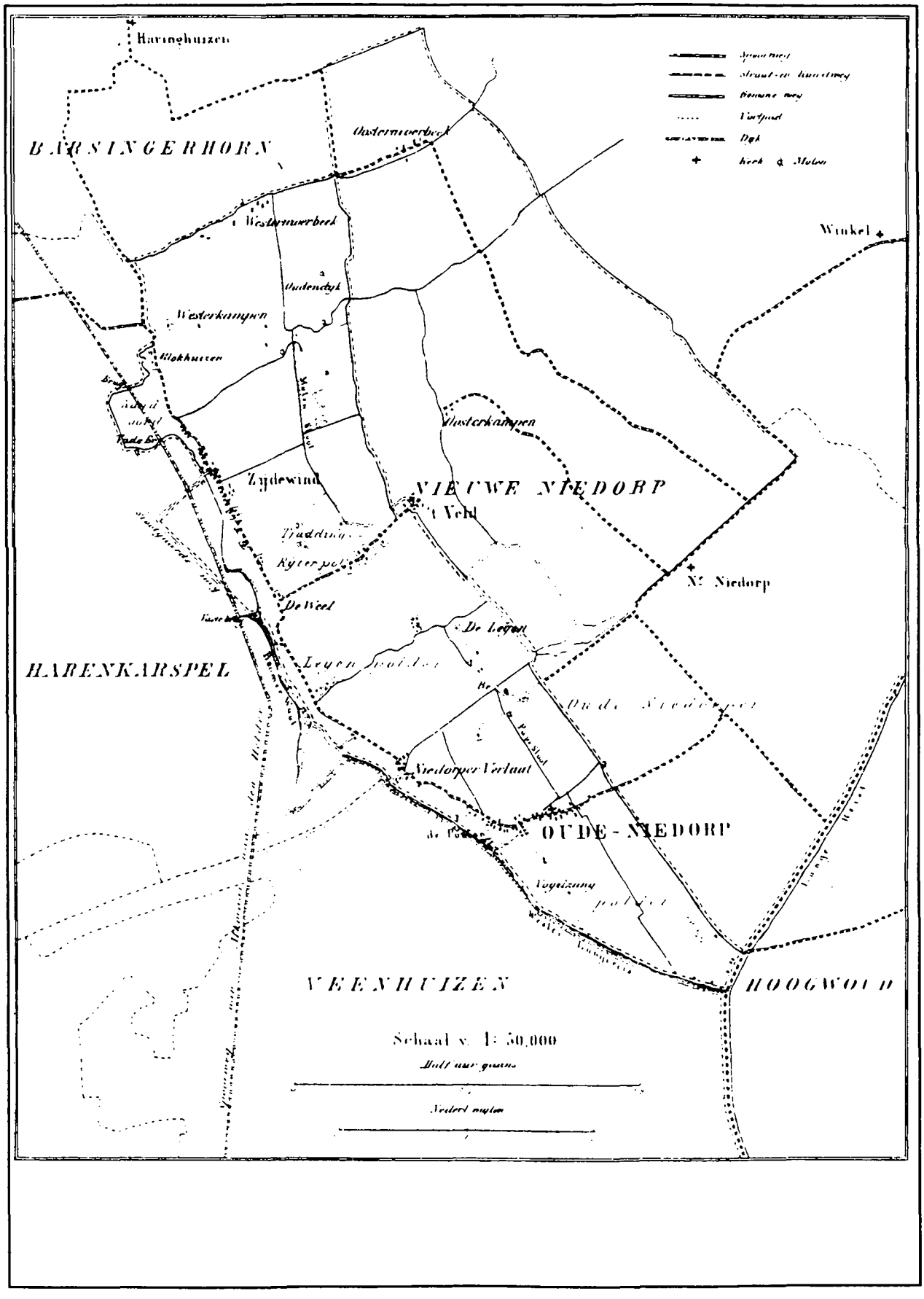

5a. Gemeenten Winkel en Nieuwe Niedorp rond 1900

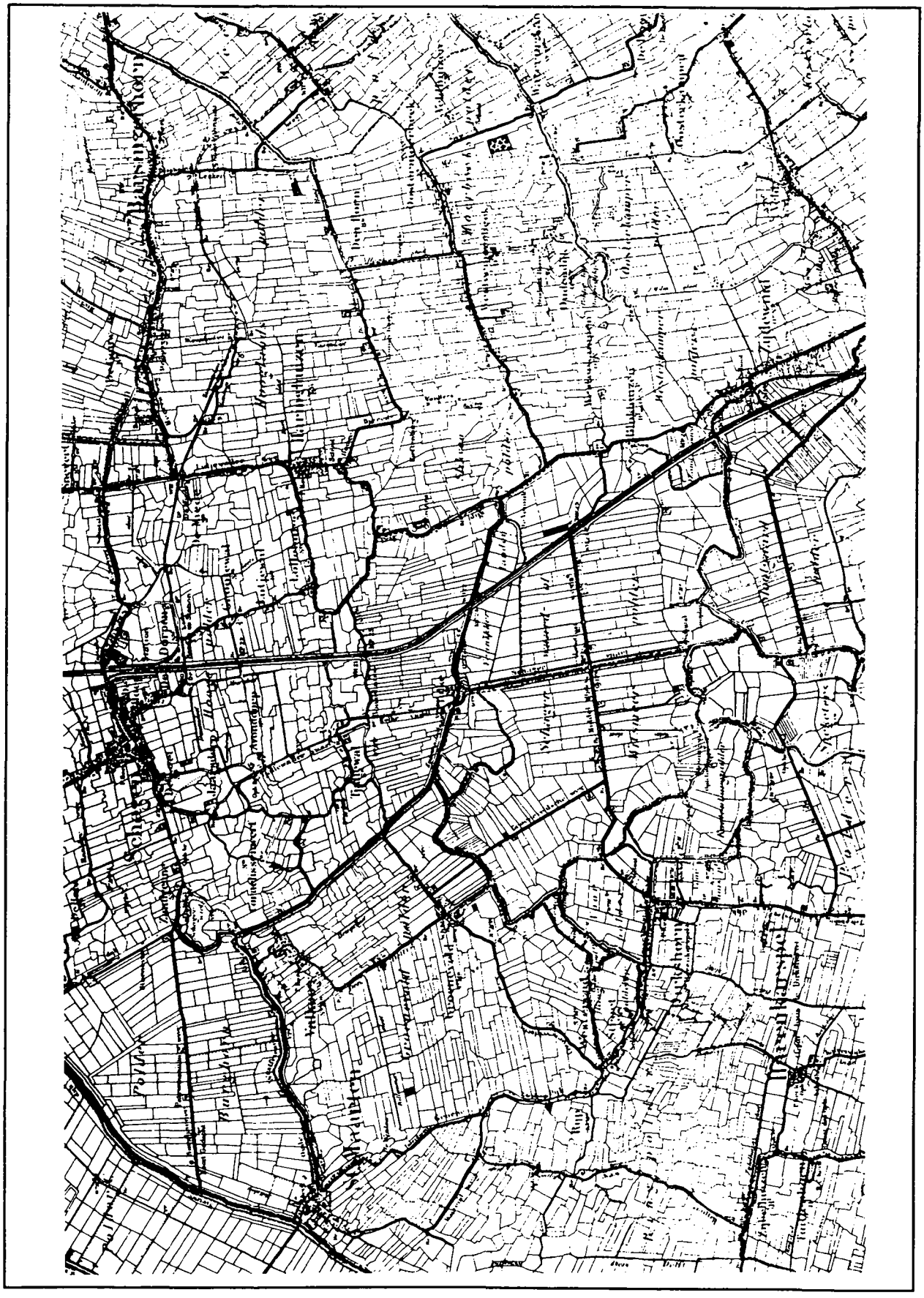

5b. Gemeenten Winkel en Nieuwe Niedorp rond 1900

6. Gemeente Oude Niedorp rond 1900

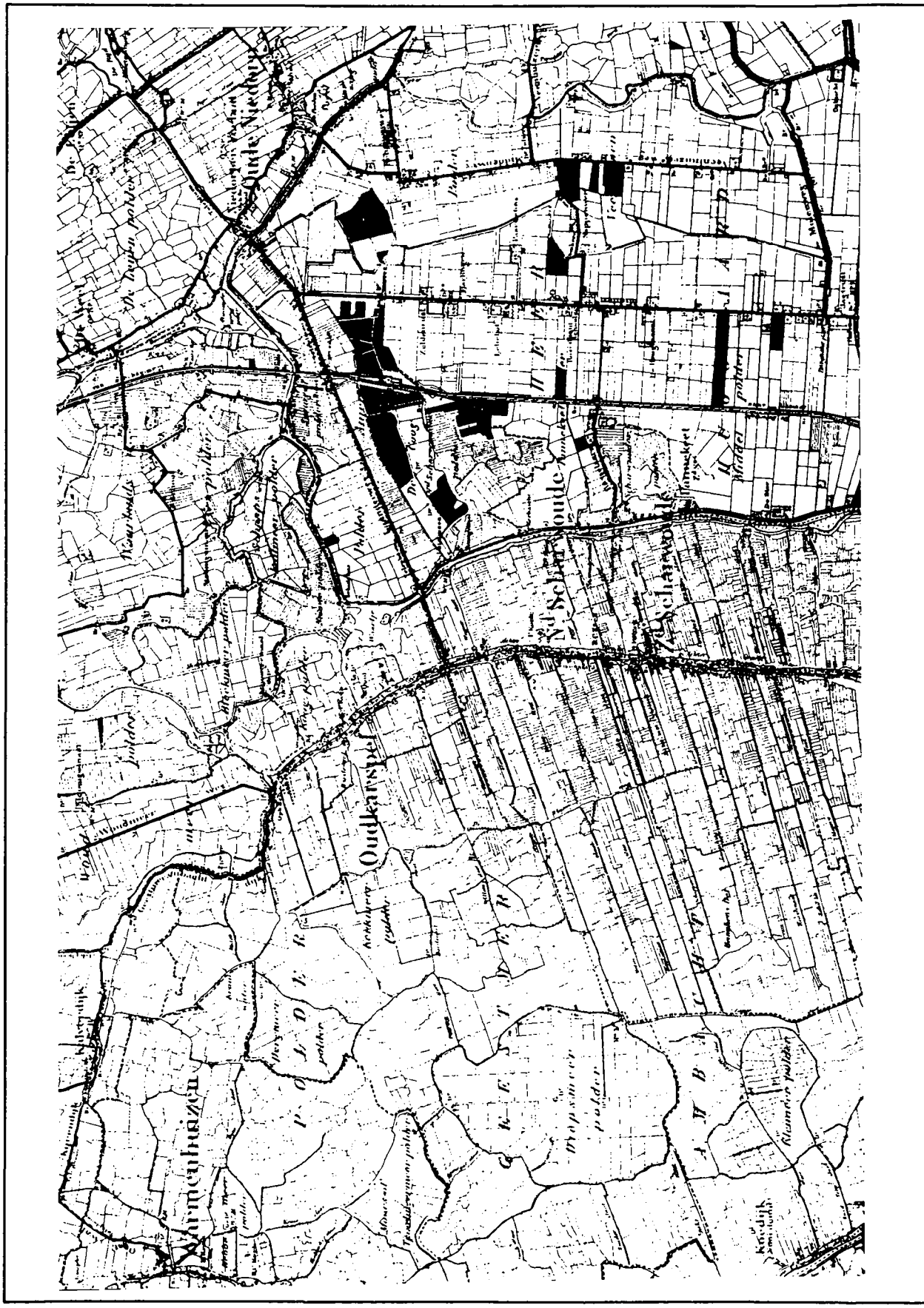

7. Gemeente Niedorp in 1988

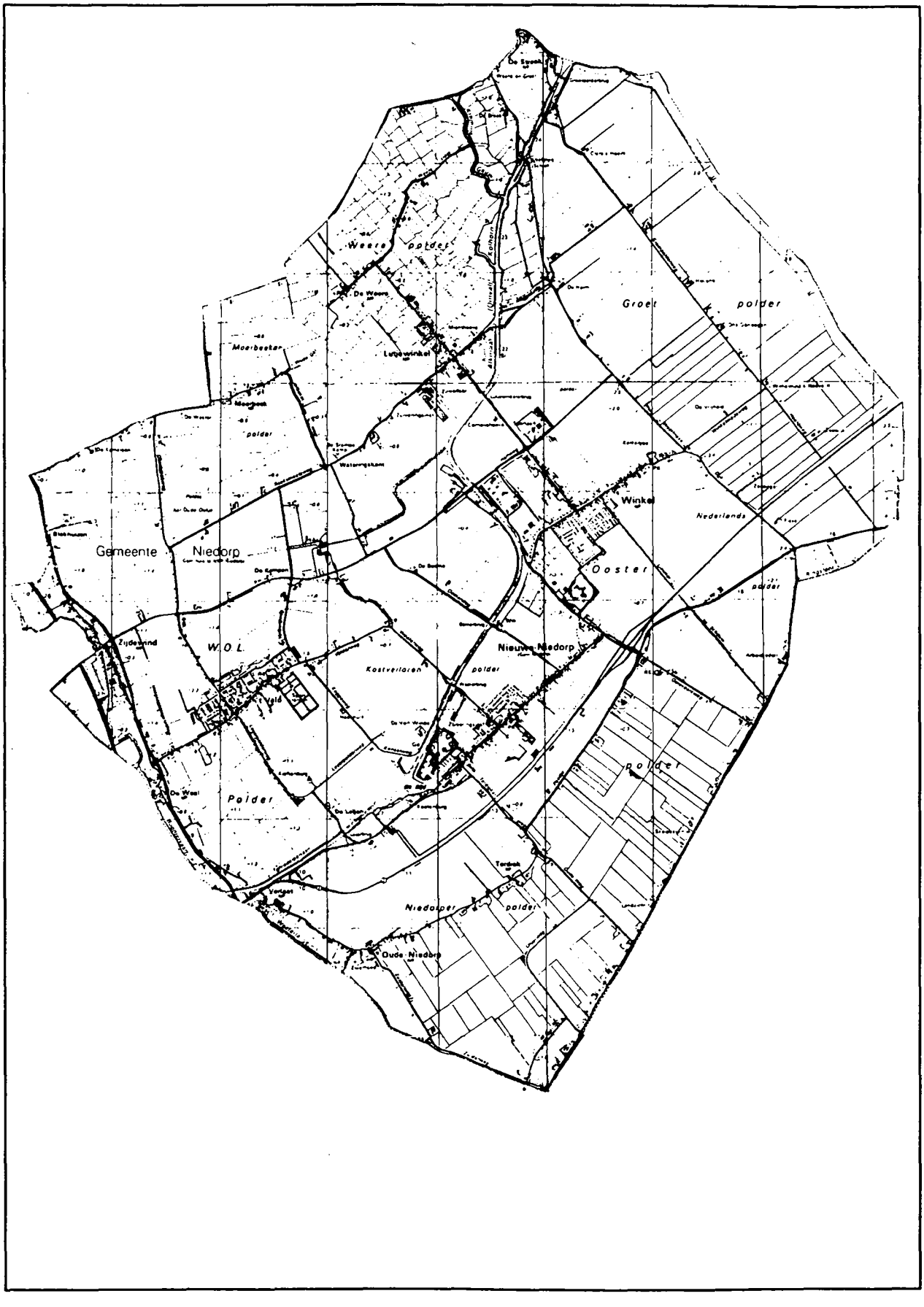

8. Bodemvorming en ligging nederzettingen in West-Friesland

Fig. 47. Noordelijk Noordholland in de Middeleeuwen. A. De stroomstelsels en de grenzen:

B. Plaatsnamen en enkele grenzen van koggen of andere onderdelen (naar De Cock, 1960); C. West-Friesland in 1300.

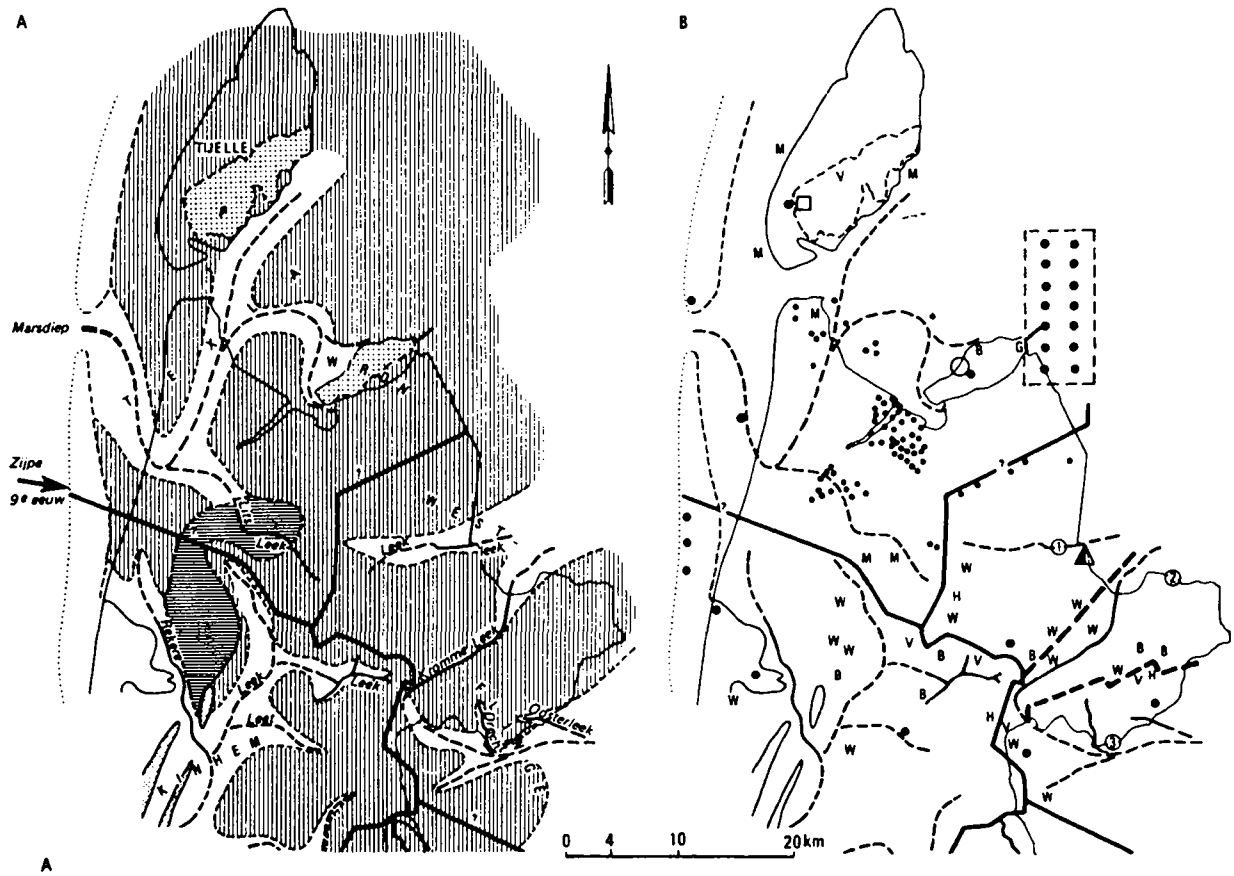

A

- huidige kustlijn
- veronderstelde Middeleeuwse kustlijn
- veenstroompjes en kreken, ligging bekend
- idem, ligging verondersteld
- „gouw"grenzen
- pleistoceen aan het oppervlak
- strandwallen en oude duinen
- moerassige kleigronden
- oligotrofe venen

B

- grenzen van koggen of onderdelen van „gouwen"
- ① de districten van Westflinge
- G, B, V, enz. namen samengesteld met geest (G), broek (B), woud (W), hout (H), more of moer (M), veen (V)
- • namen samengesteld met -ingh, -inghem, -sele en -hem
- Middeleeuwse bewoningsresten
- idem, ligging verloren gegaan
- Medemblik
- Tlex
- Hypolytushoef
- oudste kerken

C

- buitendijken in 1300
- idem, sindsdien verloren gegaan
- *binnendijken*
- water
- K polders met de naam koog of kaag
- d oudste dammen
- D jongere dammen
- + dorpen

9. Infrastructuur gemeente Niedorp

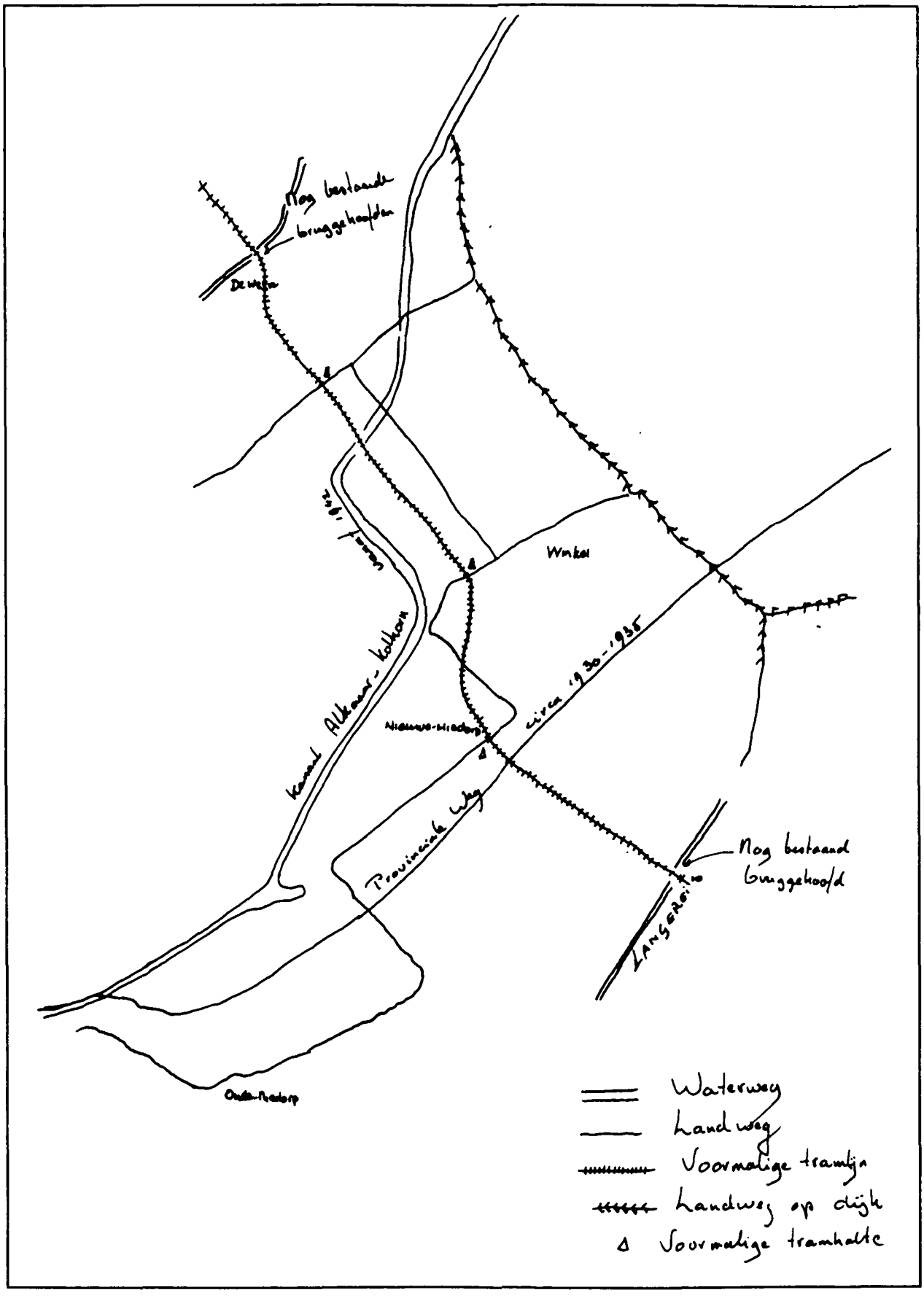

10. Stedebouwkundige typologie Lutjewinkel, Winkel

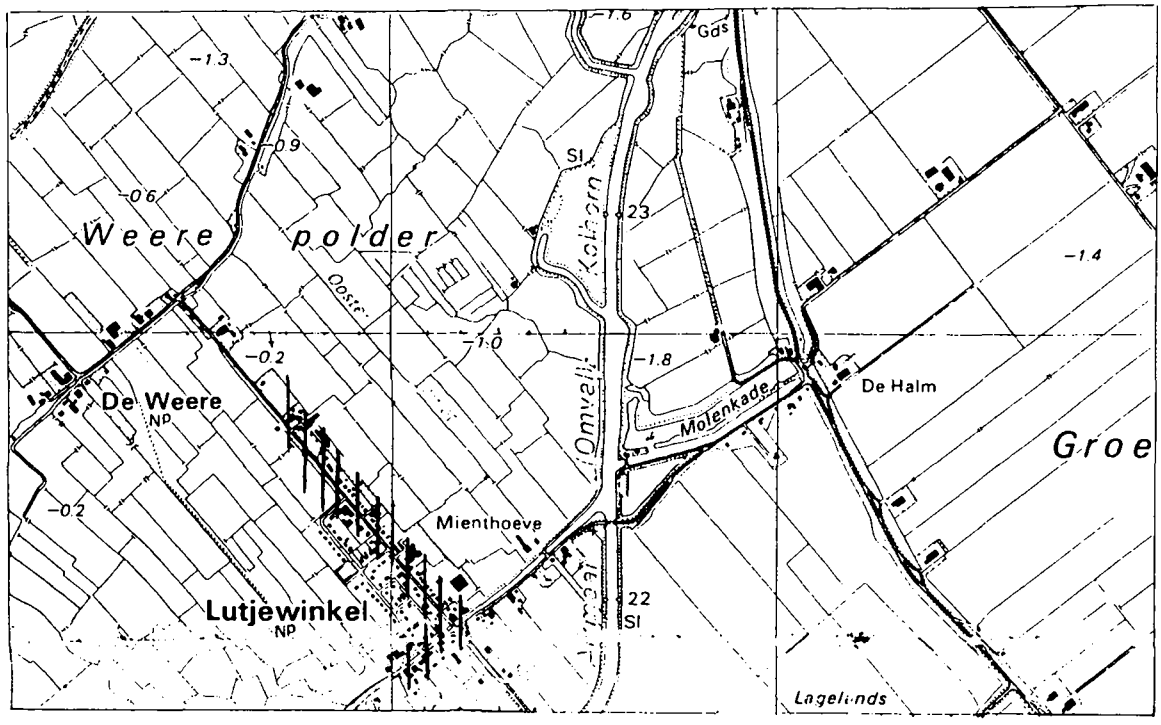

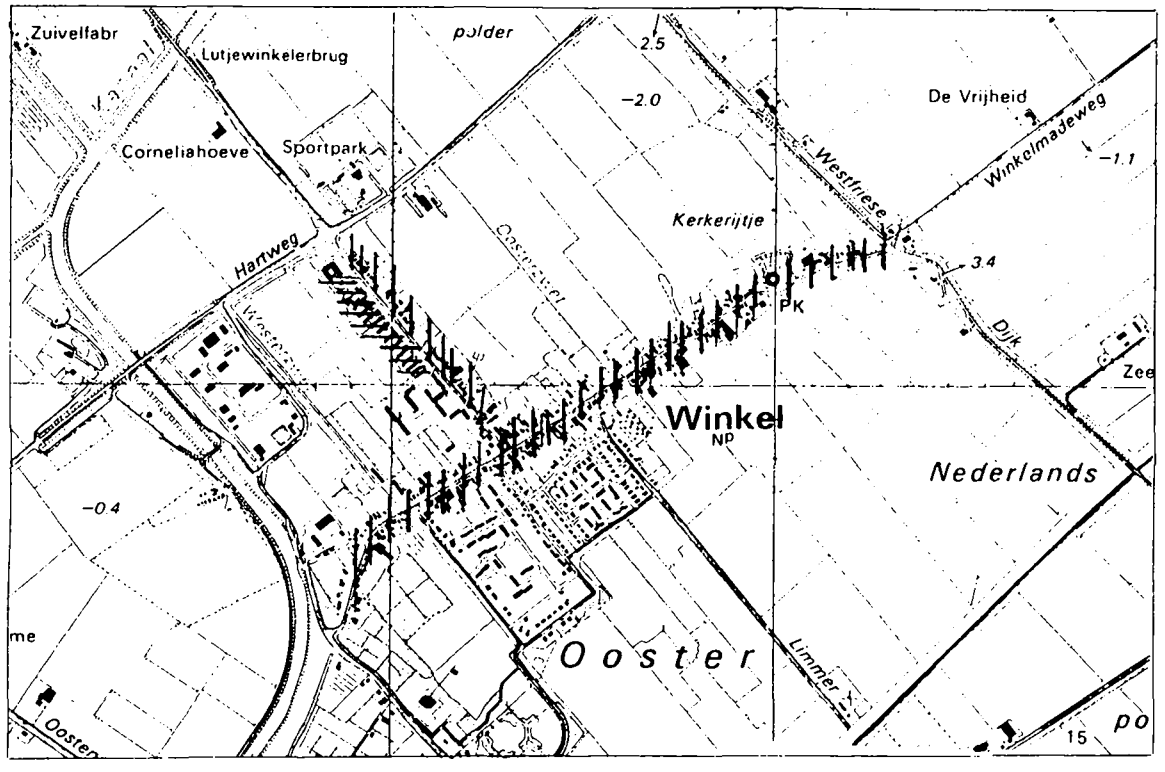

Verdichting

Uitgroei

11. Stedebouwkundige typologie Nieuwe Niedorp, Oude Niedorp

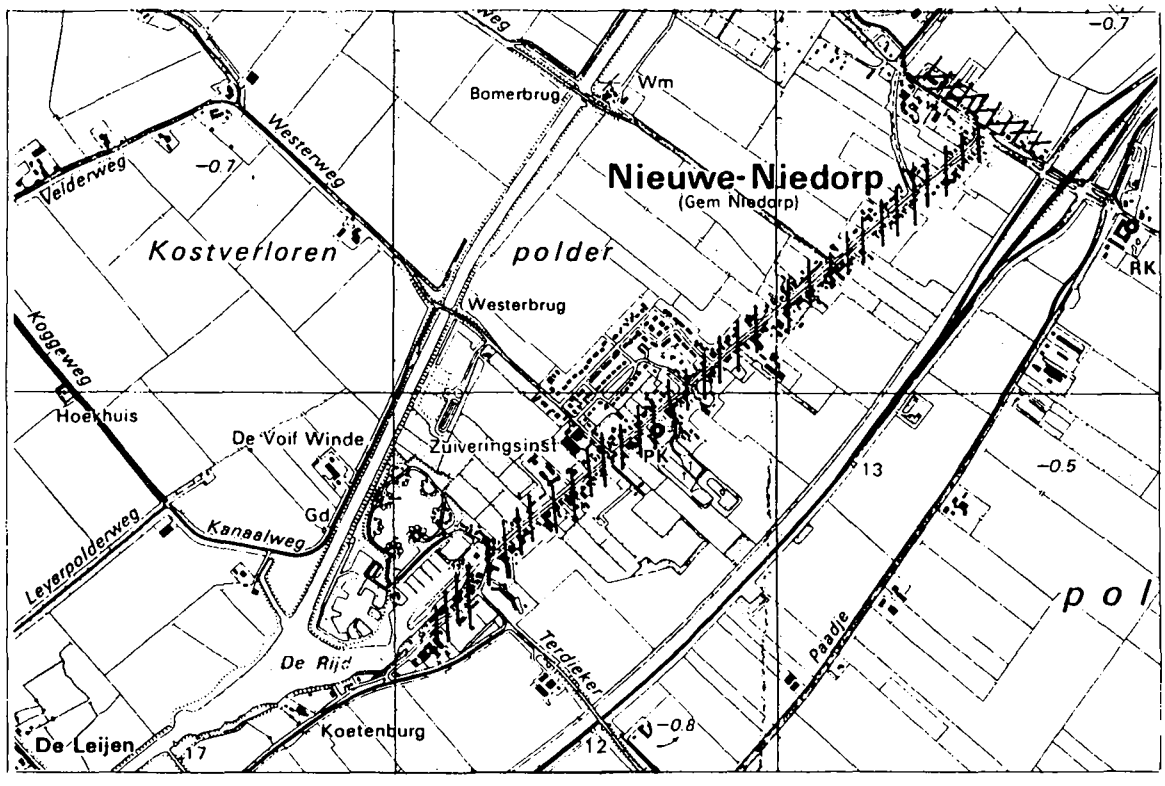

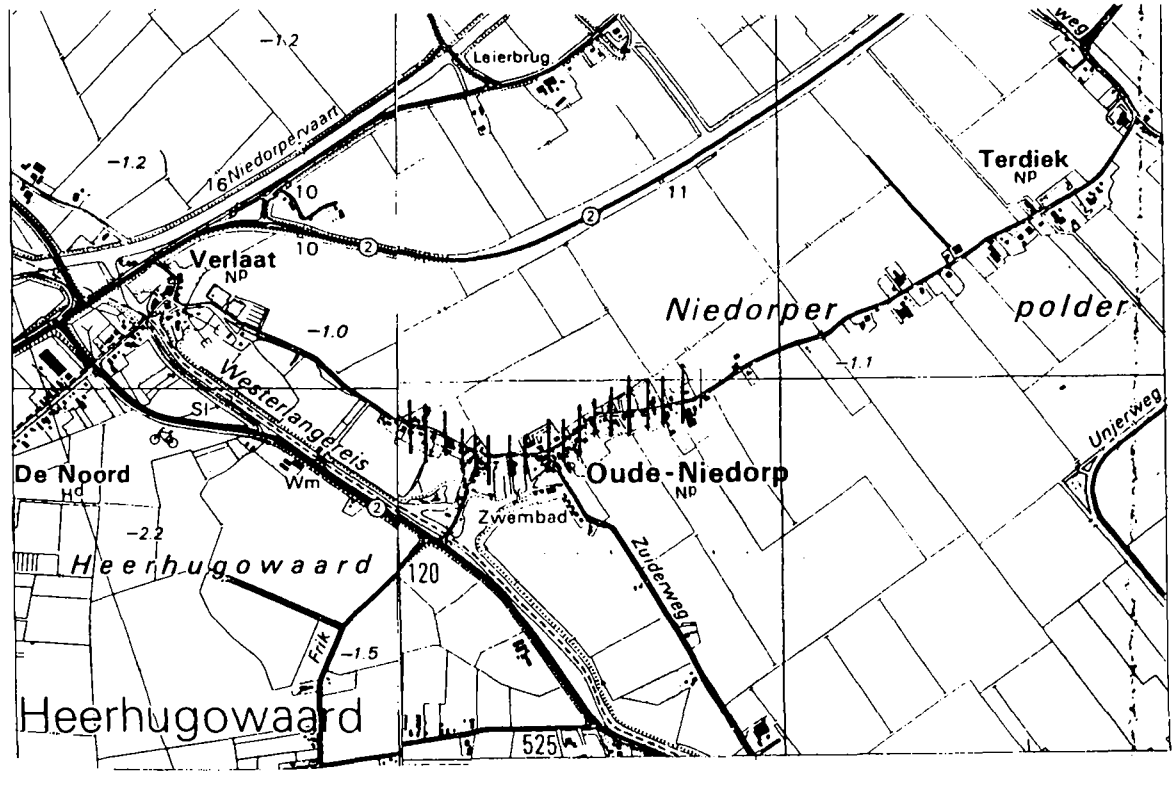

Verdichting

Uitgroei

12. Stedebouwkundige typologie Zijdewind

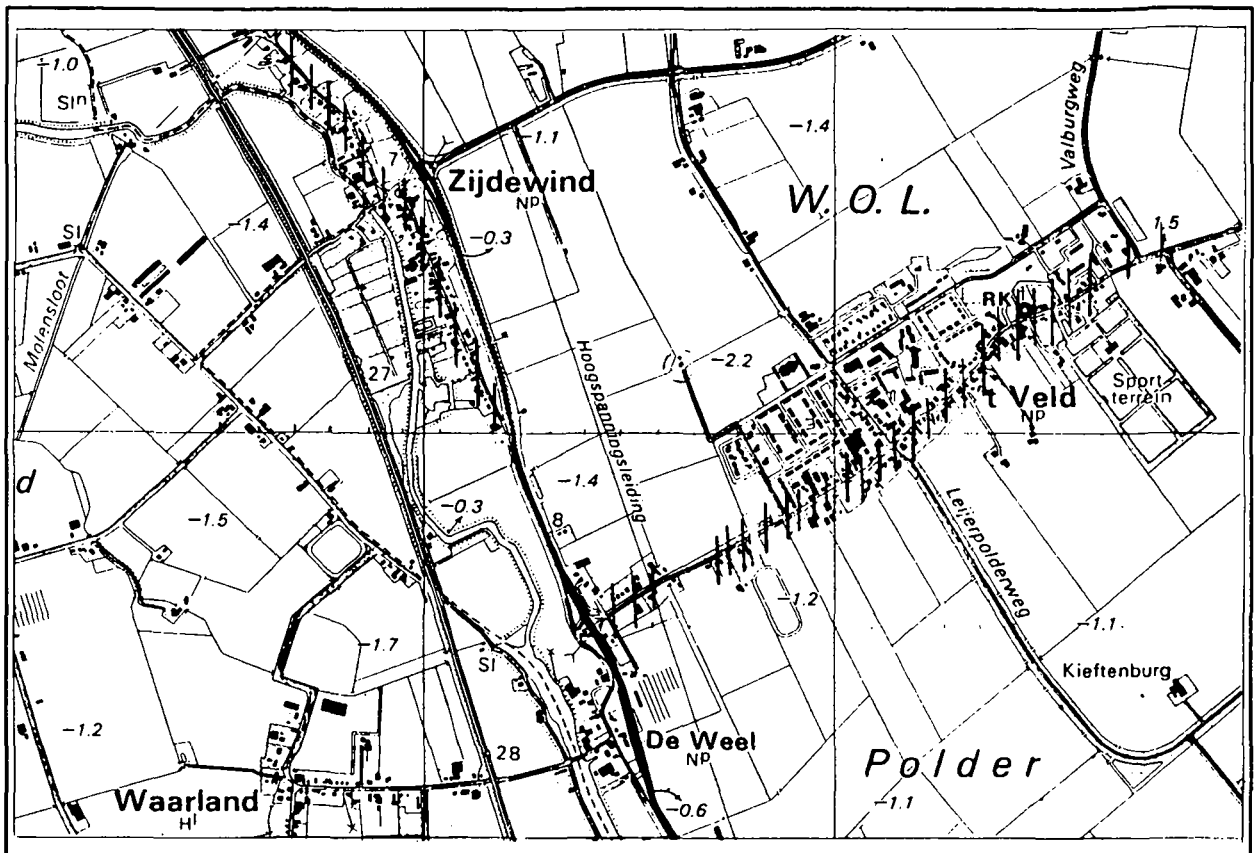

Verdichting

Uitgroei

Register

Gemeente Niedorp/Lutjewinkel

094	Boerensluisweg 1	Boerderij	206
008	Groetpolderweg 1	Woonhuis;schuur	118
009	Groetpolderweg 13	Boerderij	119
010	Groetpolderweg 29	Transformatorstation	120
011	Groetpolderweg 39	Boerderij	121
001	Kolhornerkade 16	Gemaal	116
006	Mientweg 4	Schuur	117
003	Mientweg 6;8;10;12;14;16	Arbeiderswoningen	048
004	Mientweg 20	Zuivelfabriek	049
005	Mientweg 22	Woonhuis	050
082	Weereweg 67	Woonhuis	101
080	Weereweg 73	Boerderij	102
083	Weereweg 110	Boerderij	103
087	Westfriesedijk 12	onbekend	136
007	Zoutkaag 31	Dieselgemaal	113
081		Onbekend	112

Gemeente Niedorp/Nieuwe Niedorp

067	Dorpsstraat	Hek bij kerkhof	199
068	Dorpsstraat	Kerkhof	200
062	Dorpsstraat/Vijversweg	Stal	029
029	Dorpsstraat 20-26;28-34	Woningcomplex	012
030	Dorpsstraat 46	Woonhuis	122
086	Dorpsstraat 48	Boerderij	106
031	Dorpsstraat 50	woonhuis	016
032	Dorpsstraat 60	Woonhuis	014
033	Dorpsstraat 62	Boerderij	018
095	Dorpsstraat 71	Boerderij	011
035	Dorpsstraat 73	Transformatorstation	006
036	Dorpsstraat 74	Woonhuis	007
037	Dorpsstraat W.Z 78	Boerderij	008
038	Dorpsstraat 80	Woonhuis:Bedrijf	015
039	Dorpsstraat 81	Dorpshuis	013
040	Dorpsstraat 88	Woonhuis	111
041	Dorpsstraat 116	Woonhuis	031
042	Dorpsstraat 120	Woonhuis	020
043	Dorpsstraat 127	Woonhuis	035
044	Dorpsstraat 127a	Opslagplaats	036
045	Dorpsstraat 127a BIJ	Brandstofpomp	037
046	Dorpsstraat 129	Woonhuis	038
047	Dorpsstraat 145	Woonhuis	066
048	Dorpsstraat 146	OL School	021
049	Dorpsstraat 148	Woonhuis	022
050	Dorpsstraat 149	Kerk (doopsgezind)	067
051	Dorpsstraat 158	Boerderij	026
052	Dorpsstraat 165	Winkelpand	068
053	Dorpsstraat 169	Woonhuis	079
054	Dorpsstraat 171	Woonhuis	097
055	Dorpsstraat 197	Woonhuis	123
056	Dorpsstraat 205	Woonhuis	039
057	Dorpsstraat 215	Winkelpand	041
058	Dorpsstraat 217	Woonhuis	034
059	Dorpsstraat 221	Woonhuis	042
060	Dorpsstraat 235	Winkel (drogist)	040
061	Dorpsstraat 237	Woonhuis	098

063	Dorpsstraat 265	Bejaardentehuis	124
065	Oosterweg 6	Wind watermolen	126
070	Paadje 22	Clarissenklooster	128
064	Schulpweg 1;3;5;7	Woningen	125
066	Westerweg ong.	Brug	127
012	Westfriese omringdijk	Dijkpaaltje	109

Gemeente Niedorp/Oude Niedorp

072	Molenpad 1	Boerderij	129
091	Dorpsstraat 10	Boerderij	203
073	Dorpsstraat 36	Schoolmeesterswoning	130
074	Dorpsstraat 24	Boerderij	131
071	Dorpsstraat 58	Woonhuis	096

Gemeente Niedorp/Terdiek

085	Terdiek 17	Boerderij	135
089	Terdiek 23	Boerderij	201
090	Terdiek 20	Schuur	202
084	Terdiek 62	Opslagruimte	134

Gemeente Niedorp/'t Veld

079	Rijdersstraat 63	R.K. schoolgebouw	133
075	Rijdersstraat 91	R.K.-kerkgebouw	114
076	Rijdersstraat 109	Pastorie	044

Gemeente Niedorp/Weerpolder

002	Zoutkaag	Tjasker	108

Gemeente Niedorp/Winkel

024	Bosstraat 1	Woonhuis	099
025	Bosstraat 2	Postkamer	063
026	Bosstraat 30	Gemeentewerken TD	074
027	Bosstraat 36	Cafe	075
028	Bosstraat 56	Woonhuis	046
013	Dorpsstraat 6	Woonhuis	053
014	Dorpsstraat 9	Woonhuis	051
093	Dorpsstraat 42	Woonhuis	205
016	Dorpsstraat 69	Timmermanswerkplaats	070
092	Dorpsstraat 78	Woonhuis	204
017	Dorpsstraat 83	Dokterswoning	072
018	Dorpsstraat 85	Woonhuis	076
019	Dorpsstraat 116	Woonhuis met garage	060
020	Dorpsstraat 120	Woonhuis	081
021	Dorpsstraat 122	Boerderij	082
023	Dorpsstraat 177	kerk	090
022	Dorpsstraat 191	Opslagruimte	092
015	Scheidersweg	Transformatorstation	093

Gemeente Niedorp/Zijdewind

077	Havenstraat 42	cafe, vanaf 1892	105
078	Havenstraat 81;81a	Boerderij	132

Colofon

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Noord-Holland
Dreef 3, 2012 HR Haarlem
telefoon 023 14 31 43

Samenstelling
drs. E. van der Kleij
Afdeling Cultuur en Educatie, Cluster Monumentenzorg
Dienst Welzijn, Economie en Bestuur

Vormgeving, zetwerk en drukwerk
Bureau Grafische Produktie
Centrale Bestuursdienst

Oplage
300 exemplaren

Haarlem, februari 1994

Niedorp